

Полонський Валерій,
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-0986-7326>
аспірант кафедри організації театральної
справи імені І. Д. Безгіна. Київський
національний університет театру, кіно і
телебачення імені І. К. Карпенка-Карого,
Київ, Україна.

Valerii Polonskyi,
Postgraduated student of the Organization of
Theatricals named after I. D. Bezgin Department.
Kyiv National I. K. Karpenko-Karyi Theatre,
Cinema and Television University. Kyiv, Ukraine

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ НЕДЕРЖАВНИХ ТЕАТРІВ НА ПРИКЛАДІ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ У МІСТІ ХАРКОВІ

Мета статті – дослідити історію розвитку недержавних театрів в Україні скрізь призму їх діяльності у місті Харкові. Виявити розвиток театрального мистецтва у недержавному сегменті мистецької галузі Харкова. Розглянути особливості діяльності недержавних театрів, створених за різноманітними моделями фінансування, висвітлити позитивні процеси взаємодії між НСТД України та роботи недержавних театрів на прикладі їх співпраці з харківським Будинком актора імені Леся Сердюка. **Методологія дослідження.** В опрацюванні теми були застосовані: історичний метод, за допомогою якого була досліджена історія розвитку театральних антреприз в Україні; компаративний метод, що дає можливість простежити розвиток недержавних театрів кінця XIX – початку XX століть і на сучасному рівні; архівно-бібліографічний метод, який допомагає дослідити діяльність недержавних театрів за допомогою опрацювання джерел у різноманітних ЗМІ та інтернет-виданнях; аналітичний метод, необхідний для оцінки впливу сприйнятих умов з боку Будинку актора імені Л. Сердюка на виробничу діяльність харківських незалежних театрів. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що був висвітлений розвиток театрального мистецтва у роботі недержавних театрів у Харкові в означений період. Проведено аналіз створення та діяльності незалежних театральних колективів міста. Розкриті проблеми, що супроводжують незалежні театральні колективи на сучасному історичному проміжку часу. **Висновки.** Окреслені історичні аспекти створення та діяльності приватних антреприз як головного чинника розвитку професійного театрального мистецтва в Україні. Наголошено, що театральне мистецтво могло розвиватися тільки у містах з розвинутою економікою та освітньою галуззю, що створювало унікальне середовище для вдалої роботи мистецьких підприємств. Досліджено унікальний досвід існування недержавних театральних колективів у новій історії України на прикладі створення та роботи цих колективів у м. Харкові. Наголошено важливість співпраці таких колективів з інституціями, підпорядкованими НСТД України заради подальшого розвитку всього театрального мистецтва нашої країни.

Ключові слова: приватна антреприза, незалежний театр, освітня галузь, Національна Спілка Театральних Діячів України, громадська організація, Будинок актора, благодійництво, авангардне мистецтво, театральна премія імені Л. Курбаса, волонтерство.

Постановка проблеми та актуальність дослідження Сучасне театральне мистецтво в Україні неможливо уявити без історії розвитку недержавних театрів. Перші спроби створення більш-менш професійних колективів наприкінці XVIII століття були зроблені саме завдяки діяльності театральних підприємців – антрепренерів і мали ознаки приватних антреприз. Упродовж усього XIX – початку XX століття саме такі моделі виробничо-адміністративної діяльності театрів були розповсюджені по всіх містах України. Саме популярність приватних театрів дала можливість створити у невеличкому містечку Бобринці аматорський театральний гурток, який згодом у 1882 перетворився у перший професійний театр під орудою видатного театального режисера, актора та драматурга М. Л. Кропивницького.

У статті відображена історія створення та діяльності українських недержавних театрів на прикладі м. Харкова. Акцентована важливість взаємодії між мистецькими організаціями, такими як Національна Спілка Театральних Діячів України та приватними театральними організаціями. Висвітлено позитивний вплив харківського Будинку актора імені Л. Сердюка на розвиток недержавних театрів у місті.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Проблеми історії та діяльності недержавних театрів в Україні приділяли увагу багато українських дослідників. Однією з головних наукових джерел з історії розвитку недержавного театального мистецтва є монографія А. Лягуценка «Український театр. Видатні діячі та менеджмент» яка є однією з найбільших історичних розвідок створення професійного театального мистецтва в Україні. В цій праці дослідник розкрив діяльність видатних театральних діячів не лише як митців театру, а й присвятив увагу їх діяльності як фундаторів недержавних антреприз і театральних менеджерів, робота яких зумовила появу українського професійного театального мистецтва. Багато уваги проблемам розвитку та діяльності приватних театрів приділяв відомий дослідник І. Безгін у своїх працях «Організаційні проблеми театру» та «Театральні проблеми: організація і творчість». У цих дослідженнях теоретик і практик організації театальної справи в Україні зробив класифікацію українських недержавних театрів та окреслив проблеми менеджменту приватних антреприз. У іншій праці «Мистецтво і ринок» автор приділив увагу проблемам менеджменту приватних театрів на прикладі діяльності театрів у США та європейських країнах.

Харківські дослідники В. Бугайова та С. Гордєєв у своїй науковій праці «Недержавні театри України: здобутки, виклики, проблеми» звернули увагу на діяльність приватних антреприз у сучасному історичному періоді життя України, наголосивши важливість діяльності недержавних театрів під час російсько-української війни як волонтерських центрів і мистецьких центрів опору, які своєю роботою висвітлюють у виставах весь жах подій, що відбуваються в країні. Також у цій праці артикульовано, що завдяки роботі у цих колективах з'явилося нове покоління провідних молодих українських режисерів. У колективному дослідженні С. Васильєва, І. Чужиної, Н. Соколенко, О. Салатої, О. Тукалевської, В. Жили «Український театр: шлях до себе. Здобутки, виклики, проблеми» висвітлені аспекти розвитку незалежних театрів в Україні після здобуття незалежності у 1991 році. Проаналізовано діяльність видатних сучасних антрепренерів, таких як засновник театру «ДАХ» В. Троїцький та інших фундаторів незалежних театрів. Багато уваги діяльності приватних театрів у Харкові приділялося місцевими ЗМІ та інтернет-виданнями.

Як бачимо, питанню становлення та розвитку недержавних театрів України приділено чимало наукових досліджень. Проте в загальному огляді простежуються певні лакуни, заповнити які й є *метою* цієї *статті*, а саме: спираючись на різнопланові наукові та публіцистичні джерела, простежити історію розвитку незалежних театрів у м. Харкові у контексті проблеми їхнього менеджменту в Україні. Отже:

- на основі наукових статей, досліджень, дописів у соціальних мережах, інтерв'ю в ЗМІ та матеріалів з інтернет-ресурсів простежити історію розвитку незалежних театрів у м. Харкові;
- виявити проблеми розвитку та менеджменту незалежних театрів в Україні;
- висвітлити позитивний вплив діяльності харківського Будинку актора імені Л. Сердюка на розвиток та роботу приватних театрів Харкова.

Виклад основного матеріалу. Від перших років здобуття Україною незалежності й до сьогодні недержавні театри в Україні відіграють велику роль у популяризації театального мистецтва. Експериментальні постановки вистав, знайомство з новими сучасними українськими та світовими драматургами, перші кроки у професії молодих режисерів відбуваються переважно саме в незалежних театральних колективах. Така, без перебільшення, велика мистецька місія була

завжди однією з головних у роботі незалежних театрів – невеликих, гнучких за економічною моделлю своєї діяльності мистецьких колективів.

Отож початок професійного театрального мистецтва в Україні був заснований на діяльності саме недержавних театрів. Попри заборону української культури з боку царської влади у XIX столітті (Емський акт), шовіністичне ставлення до українського мистецтва та інші репресивні вчинки, з впевненістю можна стверджувати, що тільки приватні незалежні театральні колективи могли подолати ці потужні заборони з боку влади. Скажімо, сміливість та іноді хитрощі М. Л. Кропивницького, як керманіча першого професійного театру, дали можливість відбутися українському професійному театральному мистецтву.

Але як нині, так і в ті часи однією з головних умов існування приватних театрів є залежність від глядацького попиту. Це глядач надає можливість театрам отримувати прибуток, що дає театрові можливість існувати. Наприклад, відсутність попиту серед глядачів стала однією з основних причин закриття першого українського професійного театру Товариства «Руська бесіда» (згодом Театр Української бесіди) у Львові в 1924 році на Заході України (Боньковська, 2009, с. 546).

Збільшення у великих містах освітніх закладів зумовило й появу перших театральних колективів. Можна простежити й географію створення перших театральних колективів, зокрема у містах Єлисаветграді (наразі м. Кропивницький), у Полтаві та Києві на Наддніпрянській Україні, у Львові – на Заході України, Одесі на півдні та у м. Харкові – адміністративно-політичному центрі Слобожанщини та всієї Східної України.

Цю ж думку розкриває й Н. Косаняк у своєму дисертаційному дослідженні «Музичний театр в інфраструктурі культурно-мистецького життя Львова кінця XVIII – першої третина XX століття». Дослідниця наголошує на унікальному географічному розташуванні Львова: «у поєднанні “метрополійності” та “провінційності”...» (Н. Косаняк, 2015, с. 14). Розгалужена інфраструктура, розвинута освіта, сталі економічні стосунки між підприємцями Східної Європи та Заходу України, значне зростання населення, його поліетнічність надали місту змогу сформулювати «свою самобутню культуру та мистецтво, представлені розгалуженою інфраструктурою, в якій музика й театр відігравали одне з чільних місць». (Косаняк, 2015, с. 15).

Такі ж самі чинники розвитку мистецтва можна було спостерігати й у Харкові. Значне зростання населення завдяки багатогранним економічним стосункам між містами Російської Імперії зробили місто однією з колисок української науки, освіти, культури та мистецтва. Наслідком стало зростання попиту мешканців міста на задоволення естетичних потреб, що в свою чергу привело до появи перших театральних труп видатних антрепренерів К. Змієвського І. Штейна, Л. Млотковського.

Наприкінці XIX століття у Харкові працювала чимала кількість приватних театральних колективів. Місто із задоволенням відвідували видатні діячі театрального мистецтва: класики сцени М. Кропивницький, М. Заньковецька, брати Тобілевичі, приватні оперні трупи. На початку XX століття на постійній основі тут працював приватний театр видатного режисера та антрепренера М. Синельникова. Тож, безперечно, можна стверджувати, що Харків уже тоді був потужним осередком українського театрального мистецтва.

Після більшовицького перевороту місто стає столицею радянської України, що робить його політичним, економічним центром та центром української культури більшовицької влади. Харківська консерваторія (нині Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського) у 1924 році перетворюється на музично-драматичний інститут, де працювали видатні театральні діячі – класики українського театру І. Мар'яненко, М. Крушельницький та інші. Згодом до театральної школи Харкова приєднується ще один вищий навчальний заклад – Харківський державний інститут культури (сьогодні Харківська державна академія культури). Це дало можливість відбутися потужній та унікальній акторській і режисерській школі, випускники якої поповнювали склад практично всіх театрів сходу та півдня України.

Зрозуміло, за радянської влади про приватне театральне мистецтво не йшлося. Але існування недержавних театрів у Харкові відбувалося на базі будинків культури багатьох підприємств міста. Після Другої світової війни починають створюватися аматорські театральні колективи при будинках культури заводів-гігантів: ХТЗ, імені Малишева, ФЕД, Харківського авіаційного підприємства, ХЕМЗ та інших. Ці підприємства фінансово утримували будинки культури та безліч аматорських гуртків, зокрема й аматорські театри. Поруч із аматорами в цих колективах працювали професійні режисери та студенти театральних ви-

шів міста. Що цікаво, у деяких будинках культури рівень театрального обладнання іноді був кращий ніж у професійних театрах.

У 1991 році, з початком оголошення Незалежності України, починають відроджуватися недержавні театри у вигляді приватних антреприз. Театральне мистецтво розквітає у всіх обласних центрах. Відсутність цензури, нова сучасна драматургія, експериментальні режисерські рішення під час створення нових вистав були справжнім ковтком свіжого повітря завдяки створенню недержавних, камерних за складом театральних колективів. Приватні антрепризи поділилися на дві групи. Перша – це створення разових проєктних пересувних труп, що складалися зі столичних медійно-впізнаваних українських акторів – зірок, які почали гастрювати теренами всієї країни заради фінансової вигоди. Ці проєкти супроводжувалися великою рекламною кампанією у провінційних ЗМІ та доволі часто характеризувалися сумнівними режисерськими рішеннями й самою грою акторів, як казали шанувальники театрального мистецтва: «упівсили». Зрозуміло, що основним завданням таких антреприз була комерційна вигода, а не знайомство провінційного глядача з високоякісним мистецьким продуктом. Інша група – незалежні театральні антрепризи, що складалися з місцевих акторів і режисерів, які спочатку діяли як театральні гуртки однодумців (за приклад можна згадати команди КВК при вишах), а згодом деякі з них перетворювалися у справжні театри з власним творчим обличчям і колом шанувальників їх мистецтва. Повторимося, такі приватні театри переважно почали створюватися у великих українських містах з розвинутою освітньою галуззю, особливо в тих, де розміщувалися мистецькі вищі навчальні заклади.

Через глибоку економічну кризу кінець ХХ століття в Україні охарактеризувався погіршенням фінансового становища у всіх галузях. Галопуюча інфляція, заборгованість з боку владних інституцій у виплатах заробітної плати та по зобов'язаннях спричинили кризові явища й у мистецькій галузі. Харків не був винятком. Віялові відключення світла, відсутність глядача, заборгованість великих театрів перед енергетичними підприємствами, багатомісячна заборгованість з виплати заробітної плати призвели до кризи у роботі муніципальних театрів. До фінансової кризи ще й додався час зміни поколінь творчих робітників. Тож у цей період починають плідно працювати

недержавні театри, кількість яких значно збільшилася. Різноманітні економічні моделі роботи з боку менеджменту таких невеликих колективів були цікаві професійним акторам і давали можливість виживати у скрутні часи. Саме в цей час (1991 рік) народжується та набуває популярності один з провідних незалежних театрів України «Нова сцена» (з 1994 року Центр сучасного мистецтва «Нова сцена»). Його засновник С. Мясоєдов зміг зробити театр одним з провідних центрів альтернативного мистецтва, що першим у країні заснував і провів міжнародний фестиваль сучасного театрального мистецтва «Культ модерну», під час якого в Харкові виступали незалежні театри з Голландії, Австрії, Німеччини, Великобританії. Саме у цьому театрі відбулися перші публічні виступи знаного поета і драматурга Сергія Жадана.

У 1995 році відбувається народження ще одного незалежного авторського театру «Може бути». Заснували театр випускники театрального факультету ХНУМ імені І. П. Котляревського. Театр доволі швидко став одним з найвідоміших незалежних колективів, та вже у 10-ті роки ХХІ століття набув такої популярності серед глядачів міста, що на його виставах завжди був аншлаґ.

У 2000 році відбулося народження ще одного знакового незалежного театру «Театр 19», заснований знов-таки випускниками театрального факультету ХНУМ, зокрема І. Ладенком та С. Бабкіним.

На початку ХХІ століття у Харкові створилася унікальна ситуація, що значно вплинула на подальший розвиток театрального мистецтва. У величезному, але доволі провінційному мегаполісі водночас працювали шість обласних театрів та понад тридцять незалежних приватних колективів. Популярність незалежних театрів привела до позитивної конкуренції серед всіх театральних закладів міста, що в свою чергу змусило міську владу запросити до співпраці у ХАУДТ імені Т. Шевченка видатного українського режисера-реформатора А. Жолдака. Створені ним вистави у театрі стали подією не лише в українському мистецтві, а й набули європейського значення.

31 травня 2005 року Верховна Рада України прийняла закон № 26 «Про театри та театральну справу», де було вказано про всеосяжне, з боку держави, сприяння у розвитку недержавних театрів. На жаль, ця норма Закону залишилась на рівні декларацій і жодної підтримки у фінансуванні своєї діяльності недержавні театри не отримали. Приватні театри стикалися з багатьма фінансовими проблемами та

проблемами адміністрування своєї роботи: орендою залів, купівлею театрального обладнання, пошуком фінансів на створення вистав. Тож вони мали значно гірші умови своєї діяльності перед муніципальними та державними театрами. Різноманітні будівлі, які мали концертні зали та належали місцевим громадам і державним підприємствам були або продані, або передавалися в управління комерційним структурам, що значно підвищувало орендну плату для незалежних театрів.

І знов у ці роки в Харкові виникла унікальна ситуація. Деякі Будинки культури залишилися у підпорядкуванні громади міста, працюючи за моделлю госпрозрахункових підприємств, і послугували базою для роботи недержавних театрів. Одним з таких став театр «Тимур» – унікальний колектив, аналогів якому немає в Україні.

Театр був створений у 1976 році видатним харківським театральним діячем В. Сидіним як самодіяльний мистецький гурток для перевиховання підлітків, що мали проблеми з законом. Упродовж 35 років соціальна місія театру та підняття у власних виставах проблем добра і зла, жертвовності та благодійності зробили справжнє диво: практично усі вихованці цього колективу залишили вулицю, отримали професійну театральну освіту та стали акторами харківських театрів. Так, після смерті засновника театру В. Сидіна у 2011 році, цей колектив очолив колишній вихованець театру актор, драматург і режисер А. Жиялков – один із засновників театру «Може бути». Театр з аматорського гуртка перетворився в приватну антрепризу, залишивши у своєму колі практично усіх колишніх вихованців. Основною репетиційною базою та місцем проведення вистав театру вже впродовж 45-ти років слугує Будинок культури будівельників. Дуже яскравим фактом у роботі цього колективу є те, що театр заснував власний благодійний фонд, який підтримують багато шанувальників театру, комерційних структур і можновладців міста. Вже під час початку повномасштабної російсько-української війни цей недержавний театр за допомогою громадян зміг створити безпечне приміщення для показу вистав та є одним з небагатьох творчих колективів, які змогли відродити свою діяльність у прифронтовому місті.

Іншою базою для виробничо-творчої діяльності харківських недержавних театрів Харкова став Будинок актора імені Л. Сердюка, що належить Національній Спільноті Театральних Діячів України.

Ця організація була створена у Харкові у 1972 році в приміщенні колишнього театру ляльок завдяки наполегливій діяльності видатного українського актора О. Сердюка, який у ті часи обіймав посаду Голови правління Харківського обласного відділення УТТ. Початком плідної співпраці незалежних приватних театрів та Будинку актора можна вважати призначення на посаду директора С. Бичка. Впродовж 14-ти років (1988 –2002) С. Бичко обіймав посаду одного з топ-менеджерів «Харківського молодіжного театру» – першого недержавного театру Харкова та одного з перших недержавних театрів України. Тож йому повністю були знайомі проблеми у організаційно-творчій діяльності недержавних мистецьких колективів, головними з яких були відсутність репетиторської бази, велика орендна плата за театральні зали для прокату вистав і вартість необхідного театального обладнання. Отож після реконструкції приміщень у 2005 році, С. Бичко створив унікальний для України театральний хаб, запропонувавши харківським незалежним театрам співпрацювати з Будинком актора. З одного боку, невелика орендна плата театральних приміщень і глядацьких залів, з іншого – конкурентна ціна квитків на вистави дали можливість недержавним театрам здобути своїх шанувальників і перетворити Будинок актора на одну з найпопулярніших мистецьких локацій у Харкові. Починаючи з 2015 року та до початку гарячої фази російсько-української війни Будинок актора імені Л. Сердюка надав можливість працювати та розвиватися більшості незалежних театрів міста, що є унікальним випадком для розвитку театального мистецтва всієї України. В останні роки у Будинку актора працювали 28 незалежних колективів, серед яких відомі театри «Може бути», «ЦСМ “Нова сцена”», «Новий театр», «Театр FORTE», Інародний театр абсурду “Горобчик”», «Театр 19», дитячі незалежні театральні колективи та інші. За 5 років (2017–2021) на двох сценах Будинку актора було проведено 2396 вистав.

Таке ставлення до діяльності незалежних театрів з боку керівництва обласного осередку НСТД України та міської влади, що надала податкові пільги Будинку актора, позитивно відбилося на творчому зростанні та виконавській майстерності працівників театрів, а гнучкі моделі роботи менеджменту цих колективів надали можливість конкурувати з приватними проєктними антрепризами столичних акторів-зірок. За приклад можна назвати два харківських незалежних театри:

«І-народний театр абсурду “Горобчик”» і театр «Нафта». Вдала робота менеджменту театру «Горобчик» з просування колективу та популяризації його діяльності через участь у телевізійних шоу «Ліга сміху» та «Хто зверху» зробила харківських акторів-аматорів, які колективно заснували театр у 2012 році, одними з найбільш упізнаних митців серед глядацької молоді, а засновника театру В. Байдака одним з найвідоміших авторів та акторів-коміків у жанрі Stand-up всієї України.

Іншим шляхом пішов наймолодший на сьогодні харківський недержавний театр «Нафта». Його вистави-перформанси, авангардне мистецтво, що насичене хореографією та музикою, підняття надважливих тем у сучасному суспільстві, таких як екологія, демократія, гомофобія, толерантність, інклюзивність, зробили театр одним із провідних незалежних колективів Харкова, а його засновника А. Вусика – широко впізнаним поміж молодих режисерів України. Завдяки вдалому поєднанню таланту режисера та майстерності акторів театр почали запрошувати на міжнародні фестивалі. Міжнародні благодійні й грантові організації надають театру гранти для створення нових вистав, а засновник і головний режисер А. Вусик вперше в історії України був нагороджений премією імені Л. Курбаса за виставу «Веселка на Салтівці» – найкращою на перетині театральних жанрів на шостому фестивалі-премії «Гра».

Вже під час повномасштабної російсько-української війни незалежні театри Харкова не залишилися осторонь жаклих подій, що відбуваються в Україні та особливо у місті. На відміну від обласних та муніципальних театрів, яким Харківська обласна військова адміністрація заборонила працювати у власних приміщеннях, незалежні театри за допомогою волонтерів і містян змогли налаштувати безпечні середовища для своєї роботи і впродовж понад трьох років залишилися єдиними театральними організаціями, що створюють та пропонують своє мистецтво харків'янам. Колективи збирають гроші для потреб ВСУ, стають волонтерами, багато акторів незалежних театрів вступили до лав ВСУ. Та головне – діяльність незалежних театрів у такі скрутні часи для країни та міста Харків не зупинилася. Можна стверджувати, що по закінченню війни його розвиток набуде нового імпульсу.

Висновки. Театральне мистецтво України неможливо уявити без діяльності недержавних театрів. Історія розвитку професійного театру доводить тезу, що саме фундаментом професійних

театральних колективів стали приватні антрепризи кінця XVIII – початку XX століть. І тоді, й сьогодні недержавні театри дуже часто стикаються з однаковими проблемами: пошуком фінансування діяльності та сплатою за оренду театральних приміщень, боротьбою за свого глядача.

Більш гнучкий менеджмент недержавних театрів на сучасному етапі розвитку української історії шукає та знаходить шляхи для розвитку своїх підприємств, свого глядача, свого шляху в мистецтві. Попри всі проблеми, пов'язані спочатку з фінансовою кризою в Україні, локдауном через пандемію «Ковід-19» та початком гарячої фази російсько-української війни недержавні театри працюють, і, що дуже важливо, працюють у прифронтових містах, поширюючи українське мистецтво. Коли кількість переходить у якість, то така діяльність нарешті дає свої позитивні результати. Вперше в сучасній історії України театральні премії «Гра» та імені Л. Курбаса здобули митці недержавних театрів, що ще більше наголошує їх значення для театального мистецтва загалом. А позитивні приклади співпраці харківського Будинку актора та 28-ми недержавних театрів м. Харкова після закінчення війни зможуть посилити взаємодію української влади з будь-якими театрами України, шляхом створення мистецьких хабів, де б могли працювати театральні та інші мистецькі колективи.

Джерела та література

- О. Боньковська (2009). Театральний процес на західно-українських землях. *«Історія Українського театру у трьох томах»*. Том 2., видання перше. Київ: Національна академія наук; Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського. 877 с. С 533-603.
- Бугайова, В., Гордєєв, С. (2025). Недержавні театри України: здобутки, виклики, проблеми. *Науковий журнал Дрогобицького ДПУ «Актуальні питання гуманітарних наук»*. Вид. дім «Гельветика». Вип. 84, т. 1. С. 108-115.
- Бугаленко, І. (2025). Артем Вусик ставить у Києві «Подорож ученого доктора Леонардо» за Майком Йогансеном. *Український театр*, 17.03.202 URL: https://theatermag.com.ua/publication/120?section=ACTIVIT_Y (дата звернення 20.09.2025).
- Важинський, С. *Незалежний театр у соціокультурному просторі*. URL: <https://isg-journal.com/isjmef/article/view/840/472> (дата звернення 20.09.2025).
- Васильєв, С., Чужинова, І., Соколенко, Н. & ін. *Український театр: шлях до себе. Здобутки. Виклики. Про-*

- блеми: аналітично-соціологічне дослідження. Київ: Софія. 145 с.
- Виткалов, С. (2021). *Український театр крізь призму регіонального глядача*. URL: <https://zbirnyky.rshu.edu.ua/index.php/ucpmk/article/view/486/1202> (дата звернення 21.09.2025)
- Гринишина, М. (2017) Харківська антреприза Ніколая Синельникова (1886–1925) *Нариси з історії інонаціонального театру в Україні. XX–початку XXI століть*. Київ: Фенікс. 992 с.
- «Горобчик» не хоче ставити нормальні спектаклі. *Щоденник «Вечірній Харків»*, 17.04.2016 URL: <https://web.archive.org/web/20210504141454/https://vecherniy.kharkov.ua/news/118766/> (дата звернення 21.09.2025)
- Дежкіна, М., Ємець, В. (2023). Харківський дитячий театр вперше зіграв в укритті, яке облаштували за донати глядачів. *Суспільне Харків*, 27.11.2023. URL: <https://suspinne.media/kharkiv/647810-harkivskij-ditacij-teatr-vperse-zigrav-v-ukritti-ake-oblastuvali-zadonati-gladaciv/>
- Жданович, І. (2024). Зараз ми в пошуках свого-українського Харкова. Артем Вусик про діяльність «Нафти», премію Курбаса та театр «Варта». «Лірум», 20.05.2024. URL: <https://liroom.com.ua/articles/artem-vusyk/> (дата звернення 21.09.2025).
- Закон України «Про театри і театральну справу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2605-15#Text> (дата звернення 16.09.2025)
- Звіт про роботу підприємства НСТД України «Будинок Актора» URL: https://nstdu.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/Budynok_aktora-Kyiv.pdf (дата звернення 18.09.2025)
- Звіт про діяльність Харківського Будинку актора імені Леся Сердюка НСТДУ за 2017-2021 роки URL: https://nstdu.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/Budynok_aktora-Kharkiv.pdf (дата звернення 18.09.2025)
- Інформаційний портал про суспільно-політичні та культурні події в Україні «Мій дім Україна». «Харківський Будинок актора ім. Леся Сердюка» URL: <https://mydim.ua/companies/theatre/kharkov-house-actor-of-serdiuk/> (дата звернення 18.09.2025)
- Косаняк Н. (2015) Музичний театр в інфраструктурі культурно-мистецького життя Львова кінця XVIII – першої третини XX ст. (На матеріалі тогочасної місцевої преси). Дисертаційне дослідження на здобуття наук. ступеня кандидата мистецтвознавства, Львівська національна музична академія ім. М. В. Лисенка. Львів. С.14-15. 248 с. URL: <https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2372/dysertacija-kosanjak.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 15.09.2025)
- Лінник, Ю. (2025). День театру щодня 7 років поспіль. Як харківська «Нафта» створила «останнє шоу антропоцену». *Газета «Українська правда»*, 27.03.2025 URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/pro-shchovistava-orgiya-kiborgiv-i-yak-pracyuye-harkivskiy-teatr-nafta-307188/> (дата звернення 23.09.2025)
- Лягущенко, А. (2021). *Український театр. Видатні діячі та менеджмент*. Київ: Мистецтво. 495 с.
- Офіційний веб-сайт НСТДУ. URL: <https://nstdu.com.ua> (дата звернення 18.09.2025)
- Офіційний веб-сайт «ЦСМ Нова сцена». URL: <https://novascena.org/smak-nemozhlyvogo-spogady-pro-harkivskij-czsm-nova-scena/> (дата звернення 23.09.2025)
- Офіційний веб-сайт ХНУМ ім. І. П. Котляревського URL: https://num.kharkiv.ua/assets/img/structure/faculties/TF/Drama/Bychko_2022.pdf (дата звернення 24.09.2025)
- Прокопів, Д. (2024). Рецепція російсько-української війни у практиці українського театру: постдокументальний ракурс (2022–2023 pp.). URL: <https://er.ucu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7012b67a-deba-4ca6-8a70-db9adb446c31/content> (дата звернення 21.09.2025)
- Пугач, С. (2023). Історія харківського театру «Може бути». *Інтернет-видання «kharkov-trend»*, 19.09.2023. URL: <https://kharkov-trend.in.ua/uk/eternal-2381-istoriya-harkivskogo-teatru-mozhe-buty> (дата звернення 22.09.2025)
- Пугач, С. (2024). Історія створення та діяльності харківського професійного театру. *Інтернет-видання «kharkov-trend»*, 18.03.2024. URL: <https://kharkov-trend.in.ua/uk/eternal-3108-teatr-19-istoriya-stvorenniya-ta-diyalnosti-harkivskogo-profesijnogo-teatru> (дата звернення 22.09.2025).
- Сокол, Т. (2023). Поліфункціональність театрального менеджменту в сучасному культурно-мистецькому просторі України. URL: <https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5370/%d0%9c%d0%b0%d0%b3%d1%96%d1%81%d1%82%d0%b5%d1%80%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0%20%d1%80%d0%be%d0%b1%d0%be%d1%82%d0%b0%20%d0%a1%d0%be%d0%ba%d0%be%d0%bb.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 20.09.2025)
- Шевченко, Є. (2023) Діяльність харківського дитячого театру «Тимур». *Інтернет-видання «kharkov-trend»*, 11.12.2023. URL: <https://kharkov-trend.in.ua/ru/eternal-2792-deyatelnost-harkovskogo-detskogo-teatra-timur> (дата звернення 22.09.2025).

References

- Bonkovska, O. (2009). *Istoriya Ukrayins'koho teatru u tr'okh tomakh*. Tom 2. vydannya pershe [History of the Ukrainian Theater in Three Volumes. Volume 2]. Kyiv: Natsional'na akademiya nauk ; Instytut mystetstvoznavstva, fol'kloru ta etnografii im. M. Ryl's'koho. S. 533-603. 877 s. [in Ukrainian]
- Buhayova, V., Hordyeyev, S. (2025) *Nederzhavni teatry Ukrayiny: zdobutky, vyklyky, problem* [Non-state theaters of Ukraine: achievements, challenges, problems] *Naukovyy zhurnal Drohobys'koho DPU «Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk»*. Vyp. 84, tom 1,

- vydavnychiy dim «Hel'ventyka». S108-115 370 s. [in Ukrainian]
- Buhalenko, I. (2025). «Artem Vusyk stavyt' u Kyvevi «Podorozh uchenoho doktora Leonardo» za Maykom Yohansenom [Artem Vusyk stages «The Journey of the Scientist Doctor Leonardo» by Mike Johansen in Kyiv]. *Ukrayins'kyi teatr*, 17.03.2025. URL: <https://theatermag.com.ua/publication/120?section=ACTIVITY> (data zvernennya 20.09.2025). [in Ukrainian]
- Hrynshyna, M. (2017). Kharkivs'ka antrepyza Nikolaya Synel'nykova (1886–1925). *Narysy z istoriyi inonatsional'noho teatru v Ukrayini XX – pochatku XXI stolit'* [Kharkiv enterprise of Nikolai Synelnikov (1886–1925) Essays on the history of the international theater in Ukraine. 20th and early 21st centuries]. Kyiv: Feniks. 992 s. [in Ukrainian]
- «Horobchuk» ne khoche stavyty normal'ni spektakli». *Shchodennyk «Vechirniy Kharkiv»*, 17.04.2016 [«Horobchuk» does not want to put on normal performances]. *Diary «Evening Kharkiv»*, 17.04.2016. URL: <https://web.archive.org/web/20210504141454/https://vecherniy.kharkov.ua/news/118766/> (data zvernennya 21.09.2025) [in Ukrainian]
- Informatsiynyy portal pro suspilno-politychni ta kul'turni podiyi v Ukrayini «Miy dim Ukrayina». Kharkivs'kyi Budynok aktora im. Lesya Serdyuka [Information portal about socio-political and cultural events in Ukraine «My Home Ukraine». Kharkiv House of Actor named after Les Serdyuk] URL: <https://mydim.ua/companies/theatre/kharkov-house-actor-of-serdiuk/> (data zvernennya 18.09.2025) [in Ukrainian]
- Kosanyak, N. (2015). Muzychnyy teatr v infrastrukturi kul'turno-mystets'koho zhyttia L'vova kintsya XVIII – pershoi tretyny XX st. (Na materialy tohochasnoyi mistsevoyi presy) [Musical theater in the infrastructure of cultural and artistic life of Lviv in the late 18th – first third of the 20th century (Based on the materials of the local press of that time)]. *Dysertatsiynе doslidzhennya na zdobuttya naukovoho stupenyu kandydata mystetstvovnavstva, L'vivs'ka natsional'na muzychna akademiya im. M. V. Lysenka*. L'viv, 248 s. URL: <https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2372/dysertacija-kosanjak.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (data zvernennya 15.09.2025) [in Ukrainian]
- Linnyk, Y. (2025). Den' teatru shchodnya 7 rokiv pospil'. Yak kharkivs'ka «Nafta» stvoryla «ostannye shou antropotsenu». *Hazeta «Ukrayins'ka pravda»*, 27.03.2025 [Theater Day every day for 7 years in a row. How Kharkiv «Nafta» created the «last show of the Anthropocene». *Newspaper Ukrainska Pravda*, 27.03.2025]. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/pro-shcho-vistava-orgiya-kiborgiv-i-yak-pracyuye-harkivskiy-teatr-nafta-307188/> (data zvernennya 23.09.2025) [in Ukrainian]
- Lyahushchenko, A. (2021). Ukrayins'kyi teatr. Vydatni diyachi ta menedzhment [Ukrainian Theatre. Outstanding Figures and Management]. Kyiv: Mystetstvo. 495 s.
- Ofitsiynyy vebсайт NSTDU [Official website of NSTDU] [in Ukrainian] URL: <https://nstdu.com.ua> (data zvernennya 18.09.2025) [in Ukrainian]
- Ofitsiynyy vebсайт «TSSM Nova stsena» [Official website of the «CSM Nova Scena»] URL: <https://novascena.org/smak-nemozhlyvogo-spodady-pro-harkivskij-czsm-nova-scena/> (data zvernennya 23.09.2025) [in Ukrainian]
- Ofitsiynyy vebсайт KHNU mystetstv. im. I. P. Kotlyarevs'koho [Official website of the KhNU of Arts named after I. P. Kotlyarevsky] URL: https://num.kharkiv.ua/assets/img/structure/faculties/TF/Drama/Bychko_2022.pdf (data zvernennya 24.09.2025) [in Ukrainian]
- Prokopiv, D. (2024). Retseptsyia rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny u praktytsi ukrayins'koho teatru: postdokumental'nyy rakurs (2022–2023 rr.) [Reception of the Russian-Ukrainian War in the Practice of Ukrainian Theater: Post-Documentary Perspective (2022–2023)]. URL: <https://er.ucu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7012b67a-de6a-4ca6-8a70-db9adb446c31/content> (data zvernennya 21.09.2025) [in Ukrainian]
- Puhach, S. (2023). Istoriya kharkivs'koho teatru «Mozhe buty» [History of the Kharkiv Theater «Maybe»]. *Internet- vydannya «kharkov-trend»*, 19.09.2023 URL: <https://kharkov-trend.in.ua/uk/eternal-2381-istoriya-harkivskogo-teatru-mozhe-buty> (data zvernennya 22.09.2025) [in Ukrainian]
- Puhach, S. (2024). Istoriya stvorenniya ta diyal'nosti kharkivs'koho profesiynoho teatru. *Internet- vydannya «kharkov-trend»*, 18.03.2024. URL: <https://kharkov-trend.in.ua/uk/eternal-3108-teatr-19-istoriya-stvorenniya-ta-diyalnosti-harkivskogo-profesijnogo-teatru> (data zvernennya 22.09.2025) [in Ukrainian]
- Shevchenko, Ye. (2023). Diyal'nist' kharkivs'koho ditnoho teatru «Tymur» [Activities of the Kharkiv Children's Theater «Timur»]. *«Kharkiv-trend»*, 11.12.2023]. URL: <https://kharkov-trend.in.ua/ru/eternal-2792-deyatelnost-harkovskogo-detskogo-teatra-timur> (data zvernennya 22.09.2025) [in Ukrainian]
- Sokol, T. (2023). Polifunktsional'nist' teatral'noho menedzhmentu v suchasnomu kul'turno-mystets'komu prostori Ukrayiny [Multifunctionality of theater management in the modern cultural and artistic space of Ukraine]. URL: <https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5370/%d0%9c%d0%b0%d0%b3%d1%96%d1%81%d1%82%d0%b5%d1%80%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0%20%d1%80%d0%be%d0%b1%d0%be%d1%82%d0%b0%20%d0%a1%d0%be%d0%ba%d0%be%d0%bb.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (data zvernennya) [in Ukrainian]
- Vazhyns'kyi, S. Nezalezhnyy teatr u sotsiokul'turnomu prostori [Independent theatre in the socio-cultural space]. URL: <https://isg-journal.com/isjmef/article/view/840/472> (data zvernennya 20.09.2025) [in Ukrainian]
- Vasyl'yev, S., Chuzhynova, I., Sokolenko, N., Salata, O., Tukalevs'ka, O., Zhyla V. (2018). Ukrayins'kyi teatr: shlyakh do sebe. Zdobutky. Vyklyky. Problemy :

- analitichno-sotsiologichne doslidzhennya, *HO «Kul'turna asambleya»* [Ukrainian Theater: The Path to Itself. Achievements. Challenges. Problems : analytical and sociological study]. Kyiv: Sofiya 145 s.
- Vytalov, S. (2021). Ukrayins'kyi teatr kriz' pryzmu rehional'noho hlyadacha [Ukrainian Theatre through the prism of a regional viewer] URL: <https://zbirnyky.rshu.edu.ua/index.php/ucpmk/article/view/486/1202> (data zvernennya 21.09.2025). [in Ukrainian]
- Zakon Ukrayiny «Pro teatry i teatral'nu spravu» [Law of Ukraine «On Theatres and Theatrical Business»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2605-15#Text> (data zvernennya 16.09.2025) [in Ukrainian]
- Zhdanovych, I. (2024). Zaraz my v poshukakh svoho-ukrayins'koho Kharkova. Artem Vusyk pro diyal'nist' «Nafty», premiyu Kurbasa ta teatr «Varta» [Now we are in search of our Ukrainian Kharkiv. Artem Vusyk on the activities of «Nafta», the Kurbas Prize and the «Varta» Theatre]. «Lirum», 20.05.2024. URL: <https://liroom.com.ua/articles/artem-vusyk/> (data zvernennya 21.09.2025) [in Ukrainian]
- Zvit pro robotu pidpryyemstva NSTD Ukrayiny «Budynok aktora» [Report on the work of the NSTD enterprise of Ukraine «Actor's House»] URL: https://nstdu.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/Budynok_aktora-Kyiv.pdf (data zvernennya 18.09.2025) [in Ukrainian]
- Zvit pro diyal'nist' Kharkivs'koho Budynku aktora im. Lesya Serdyuka NSTDU za 2017-2021 rik [Report on the activities of the Les Serdyuk Kharkiv Actor's House of the National State Theatre of Dramatic Arts for 2017-2021]. URL: https://nstdu.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/Budynok_aktora-Kharkiv.pdf (data zvernennya 18.09.2025) [in Ukrainian]

Valerii Polonskyi

The history of development of Ukrainian non-state theaters on the example of their activities in Kharkiv

This research aims to investigate the role of the history of the development of non-state theatres in Ukraine through the prism of their activities in the city of Kharkiv. To identify the development of theatrical art in the non-state segment of the arts industry in Kharkiv. To consider the peculiarities of the activities of non-state theatres created under various financing models, to highlight the positive processes of interaction between the National Union of Theatre Workers of Ukraine and the work of non-state theatres using the example of their cooperation with the Les Seryuk House of Actors in Kharkiv. **Research methodology.** In studying the topic, the historical method was used to research the history of the development of theatrical enterprises in Ukraine, the comparative method, which makes it possible to trace the development of non-state theatres at the end of the 19th and beginning of the 20th centuries and at the present level, the archival and bibliographic method, which helps to study the activities of non-state theatres by processing sources in various media and Internet portals, and the analytical method, which is necessary to assess the impact of the conditions perceived by the Les Serdyuk Actor's House on the production activities of Kharkiv's independent theatres. **The scientific novelty** of the study lies in highlighting the development of theatrical art in the work of non-state theatres in Kharkiv. An analysis of the creation and activities of independent theatre groups in the city was conducted. The problems accompanying independent theatre groups in the current historical period were revealed. **In conclusion** the historical aspects of the creation and activities of private enterprises as the main factor in the development of professional theatre art in Ukraine are outlined. It is emphasised that theatre art could only develop in cities with a developed economy and education sector, which created a unique environment for the successful operation of artistic enterprises. The unique experience of the existence of non-state theatre companies in the modern history of Ukraine is examined using the example of the creation and work of these companies in the city of Kharkiv. The importance of cooperation between such companies and institutions subordinate to the National Union of Theatre Artists of Ukraine for the development of all theatrical art in our country is emphasised.

Keywords: private enterprise, independent theatre, education sector, National Union of Theatre Workers of Ukraine, public organisation, Actor's House, charity, avant-garde art, L. Kurbas Theatre Award, volunteering.

Подано до редакції 19.10.2025

Підписано до друку 25.11.2025